

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Παναγιώτου Α. Βοκοτοπούλου, 'Η 'Εκκλησιαστική 'Αρχιτεκτονική εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν 'Ελλάδα καὶ τὴν 'Ἡπειρον, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος. Βυζαντινὰ Μνημεῖα ἀρ. 2. Κέντρον Βυζαντινῶν 'Ερευνῶν. Θεσσαλονίκη 1975, σ. XXII-231, Πίνακες 59.

1. Τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀκαμάτου συναδέλφου Ι. Μ. Καραγιαννοπούλου τελοῦν «Κέντρον Βυζαντινῶν 'Ερευνῶν», εἰς τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα δείγματα τῆς ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητος ἐπὶ πλείστων ὄσων πεδίων, υἱοθέτησε καὶ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐξιέρητου μελέτης τοῦ Παναγιώτου Α. Βοκοτοπούλου. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ πρᾶγματι ἀξιώπαινον καὶ σπουδαιότατην συμβολὴν εἰς τὴν 'Εκκλησιαστικὴν 'Αρχιτεκτονικὴν καθόλου τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος καὶ τῆς 'Ἡπείρου. Διεξερχόμενός τις τὸ ἔργον ἀντιλαμβάνεται πάραυτα καὶ ὁ μὴ εἰδήμων περὶ τὰ θέματα, ἅτινα διαπραγματεύεται ὁ σ., ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του σοβαρὰν καὶ ἐπιστημονικῶς ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν μελέτην, περιποιούσαν τιμὴν εἰς τε τὸν συντάξαντα ταύτην καὶ εἰς τὴν 'Ελληνικὴν 'Επιστήμην, τὴν ἀσχολουμένην περὶ τὴν μεγάλην Βυζαντινὴν Τέχνην. 'Ἡ Χώρα ἡμῶν διέσωσε πλείστα Μνημεῖα τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Τέχνης τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ παρελθόντος, παρὰ τὰς ποικίλας ἐχθρῆσιν δρώσεις βαρβάρων λαῶν. 'Ο Γερῆσιος καὶ σεβαστὸς τοῖς πᾶσι Καθηγητῆς καὶ 'Ακαδημαϊκὸς 'Αναστάσιος 'Ορλάνδος εἶναι ὁ πρωτοπόρος ἐρευνητῆς καὶ ὁ ἀκάματος μελετητῆς τῆς τε 'Αρχαίας, ὡς καὶ τῆς Βυζαντινῆς 'Αρχιτεκτονικῆς, τὰ δὲ ἀναρίθμητα συγγραμμάτα του ἀποτελοῦν καὶ θὰ ἀποτελοῦν ἔσασι τὸν κώδικα ρυθμίσεως τῶν μέσων καὶ τῶν μεθόδων τῶν ἐρευνῶν τῶν νεωτέρων μελετητῶν τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ εἰδικώτερον τῆς 'Αρχιτεκτονικῆς.

2. Ἐἴς νέος ἐρευνητῆς τῆς τοιαύτης 'Εκκλησιαστικῆς 'Αρχιτεκτονικῆς, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀτραπῶν, ἃς διεχάραξεν ὁ σοφὸς διδάσκαλος 'Αναστ. 'Ορλάνδος, ἀπέδειξε διὰ τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης αὐτοῦ, ὅτι εἶναι κάτοχος τέλειος ὄλων τῶν ἀπαραιτήτων ἐφοδίων πρὸς ἐπιτυχῆ διαπραγμάτευσιν τῶν περὶ τὴν 'Εκκλησιαστικὴν 'Αρχιτεκτονικὴν συνδεομένων προβλημάτων. 'Ο γράφων τὰς γραμμάς ταύτας δὲν εἶναι ἀρμόδιος νὰ κρίνη τὰ ἐπὶ μέρος θέματα καὶ νὰ διαγνώσῃ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῶν συμπερασμάτων αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπαφίεται εἰς τοὺς εἰδικούς. Εἰς ἡμᾶς ἀπόκειται ἡ περιγραφικὴ προβολὴ τοῦ ἔργου, οἰοῦναι ὡς ἀντίδοσις διὰ τὴν φιλόφροναν ἀποστολὴν τούτου καὶ εἰς ἡμᾶς. Παραθέτω λοιπόν, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῶν 'Εκκλησιαστικῶν Περιοδικῶν, τὸν Πίνακα τῶν Περιεχομένων.

3. Περιεχόμενα: Κατάλογος σχεδίων. Κατάλογος Πινάκων. Πρόλογος. Συντομογραφίαι. Εἰσαγωγή. Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον. Κεφ. Ι. Τὰ Μνημεῖα: Α'. Δρομικοὶ Ναοὶ (σ. 9). α'. Τρίκλιτοι βασιλικοὶ (σ. 11). ι'. 'Επισκοπὴ Μάστρου. 2. Βλαχέρνα "Αρτης. 3. Παναγία Τρημιτοῦ (σ. 29). 'Επίμετρον. Παναγία Μέντζενας (σ. 35). — β'. Μονόχωροι δρομικοὶ Ναοὶ. Δύο 'Εκκλησῖαι Σταμνᾶς (σ. 41). — β'. Ναοὶ μετὰ τρούλλου (σ. 45). α'. Ναοὶ σχήματος ἐλευθέρου σταυροῦ. 1. "Αγιος Βασίλειος παρὰ τὴν Γέφυραν τῆς "Αρτης. 2. "Αγία Τριάς τοῦ Μαύρικα 'Αγρινίου (σ. 50). — β' Ναοὶ σχήματος ἡμιγεγεραμένου σταυροῦ (σ. 51). Παναγία Καρακονησίας. — γ'. Σταυροειδεῖς ἐγγεγεραμένοι Ναοὶ (σ. 56). 1. "Αγιος Δημήτριος τοῦ Κατσούρη. 2. 'Επισκοπὴ Εὐρυτανίας (σ. 69). 3. 'Επισκοπὴ Δροπόλεως. 4. Παναξιώτισσα Γαβρολίμνης (σ. 60). — δ'.

Ναοὶ μετὰ τρούλλου καὶ περιστῆφου (σ. 86). Κοίμησις Λαμπόβου. Κε φ. II. Τυπολογία, μορφολογία καὶ οἰκοδομικὴ τεχνικὴ (σ. 93-176): Α'. Οἱ τύποι (σ. 93). α'. Δρομικοὶ Ναοὶ. 1. Τρίκλιτοι βασιλικοὶ (σ. 96). 2. Μονόχωροι δρομικοὶ Ναοὶ (σ. 105). β'. Ναοὶ σχήματος ἐλευθέρου καὶ ἡμειγεγραμμένου σταυροῦ. 1. Ναοὶ σχήματος ἐλευθέρου σταυροῦ (σ. 107) 2. Σταυροειδεῖς ἡμειγεγραμμένοι Ναοὶ (σ. 109). γ'. Σταυροειδεῖς ἔγγεγραμμένοι Ναοὶ (σ. 112). 1. Ὀκτάστυλοι. 2. Μεταβατικοὶ. δ'. Ναοὶ μετὰ τρούλλου καὶ περιστῆφου (σ. 126). Β'. Τὰ μέρη τοῦ Ναοῦ (σ. 132). α'. Τὸ Ἴερὸν Βῆμα. β'. Ὁ κυρίως Ναός. γ'. Νάρθηκες, πρόπλα καὶ περίστωα (σ. 137). 1. Νάρθηκες. 2. Πρόπλα. 3. Περίστωα (σ. 140). Γ'. Ἡ δομὴ καὶ αἱ μορφαί. α'. Τοικοδομία. β'. Οὐλοδομία (σ. 147). γ'. Κάλυψις τῆς στέγης (σ. 149). δ'. Δάπεδα ε' Ἀψίδες (σ. 151). στ'. Τρούλλοι (σ. 159). ζ'. Θύραι καὶ παράθυρα (σ. 159). 1. Θύραι. 2. Παράθυρα (σ. 161). η'. Ἐσωτερικὴ διακόσμησις (σ. 168). θ'. Ἐξωτερικὸς διάκοσμος (σ. 174). 1. Διαμόρφωσις τῶν ὄψεων (σ. 174. — Κε φ. III. Χρονολόγησις. Κε φ. IV. Συμπεράσματα (σ. 197-215). Ἐύρετήριον. — Ἀκολουθεῖ «Κατάλογος 37 Σχεδίων» (σ. IX-X). Κατάλογος Πινάκων (σ. XI-XIV) κεχωρισμένως δι' ἕκαστον Ναόν.

4. Ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ ὁ σ. αἰτιολογεῖ ἀρκούντως τὴν ἀπόφασίν του ν' ἀσχοληθῆ περὶ τὸ θέμα. Λέγει: «Μερικοὶ τῶν Ναῶν, περὶ τῶν ὁποίων διαλαμβάνω, ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἑτέρων ἀναθεωροῦνται αἱ οἰκοδομικαὶ φάσεις καὶ ἡ χρονολόγησις, παρέχεται δὲ λεπτομερὴς περιγραφή καὶ τεμηριοῦται ἀσφαλέστερον ἡ χρονολόγησις τῶν ὑπολοίπων». Ταῦτα ἀποτελοῦν τὰ ἐπιτεύγματα τῆς μελέτης, τὴν ἀπόφασίν του δὲ νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην ἔλαβε, διότι «ὀλίγη εἶναι ἐν τούτοις αἱ μελέται αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην περίδον - δηλ. τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 10ου αἰ. —, κατὰ τὸν ὅποιον διεμορφώθη ἡ μεσοβυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ... Ἡ παρούσα διατριβὴ ἐπιδιώκει νὰ καλύψῃ τὸ κενὸν τοῦτο ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἠπειρον, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο ἀμφότεραι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸ θέμα Νικοπόλεως».

5. Τὰ ἐντὸς κειμένου Σχεδιαγράμματα, ὡς καὶ οἱ ἐν τέλει Πίνακες τῶν Εἰκόνων ἀποτυπῶνται ἀρίστως. Σημειωθῆτω ὅτι ἡ ἀνὰ χεῖρας διατριβὴ ὑπεβλήθη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Παν/μίου Θεσ/κης ὡς Διδακτορικὴ διατριβή, ἔπαινεθεῖσα κατ' ἀξίαν. Εἰς τὰ ἐπὶ μέρους οἱ εἰδικοί ἔχουν τὸν λόγον. Ὁ γράφων κατακλεῖει τὴν περιγραφικὴν του κρίσιν μετ' εὐμενείας, εὐχόμενος καρποφόρον τὴν περαιτέρω ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν τοῦ συγγραφέως, ὅστις ἐξελέγη ἤδη Καθηγητὴς ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Nafsika Coumbaraki-Pansélinou, Saint-Pierre de Kalyvia-Kouvara et la Chapelle de la Vierge de Mérenta. Deux Monuments du XIIIe siècle en Attique. Βυζαντινὰ Μνημεῖα ἀρ. 3. Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν. Θεσσαλονίκη 1976, σ. 182+85 Πίνακες εἰκόνων.

1. Τῆς αὐτῆς δομῆς τοῦ ἀναλυθέντος ἤδη ὑφ' ἡμῶν ἔργου τοῦ Καθηγητοῦ Παναγ. Α. Βοκοτόπουλου εἶναι καὶ ἡ ἀνὰ χεῖρας διατριβὴ τῆς Ναυσικᾶς Κομπαρακῆ-Πανσελήνου. Πρόθεσις τῆς συγγραφέως εἶναι νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς ἐν Καλυβίαις τοῦ Κουβαρᾶ Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Παρθένου παρὰ τὸ Μαρκόπουλον Ἀττικῆς γνώσεις ἡμῶν, ἃς πρῶτος ἐπεσήμανεν ὁ Καθηγητὴς Ἀναστ. Ὀρλάνδος (Ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, Ἀθῆνᾶ 35 (1923) 165-190). Καὶ ἐπέτυχε πράγματι εἰς τὸν σκοπὸν τῆς. Ἡ διδομένη ἐν τέλει τοῦ ἔργου ἐν εἶδει «ἐπιμέτρου» περίληψις τῶν συμπερασμάτων τῆς ὅλης ἐρεύνης, ἀποδεικνύει τὴν σ. μάτχον τῆς ὅλης προβληματολογίας πάντων τῶν μετὰ τὸ κύριον θέμα συναπτομένων

συναφεῖς πρὸς αὐτὸν λειτουργοῦντας καὶ ὑφισταμένους θεσμοὺς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ..» (Κεφ. 1-17). Κατόπιν τούτου, ἔρχεται φυσικωτέρα καὶ ὁμαλοτέρα ἢ παρακολούθησις μιᾶς ἐκάστης τῶν προσωπικοτήτων, πού ἔχει τοποθετηθῆ πλεόν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὸ περιβάλλον τῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἡ πλουσία βιογραφία τῶν Πατριαρχῶν — μετὰ τὸν Ἰωακείμ Β' καὶ τὸν Δημήτριον Α' — παρατίθεται στὸ Τμῆμα Π, Α' καὶ Β' Μέρος, σσ. 89-378 καὶ 421-645. Τὰ δὲ ἔγγραφα-Κείμενα διὰ κάθε Πατριάρχην, εἰς τὰ «οἰκεία Μέρη», μετὰ τὰς βιογραφίας. Πλουσιωτάτη βιβλιογραφία καταλαμβάνει 16 ὁλοκλήρους σελίδας (657-673), χρησιμώτατον δὲ Παράρτημα (675-685) μετὰ Καταλόγους Πατριαρχῶν (1860-Σήμερον), Τοποτηρητῶν τοῦ Θρόνου (1860-1921), Προεδρευόντων τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου (1923 — Σήμερον), Πατριαρχικῶν Ἐπιτροπῶν (1860 — Σήμερον), Ὀμιλητῶν καὶ Τμηματορχῶν τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου, ἀποτελεῖ τὸ χρήσιμον συμπλήρωμα τῆς πολυπλεύρου ἐργασίας. Αἱ τελευταῖαι σελίδες (685-694), εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ «Πατριαρχείου 1975», ὀνομαστικῶς καὶ μετὰ τὰς ιδιότητας ἐκάστου.

Τὸν ἀναπόφευκτον αὐτὸν ὄγκον τοῦ κειμένου, ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχεν νὰ ἐλαφρύνῃ μετὰ τὴν τοποθέτησιν διαφόρων πινάκων, εἰκόνων καὶ φωτογραφιῶν, τὰ ὅποια ὄχι μόνον περικλείουν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔνδιαφέρον, ἀλλὰ βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστην «εἰς τὸ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν ψυχολογικὸν κόσμον καὶ τὸν κατ' ἰδίαν καὶ δημόσιον βίον τῶν Πατριαρχῶν».

5. Τὸ ἔργον «Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860—Σήμερον», ἐγράφη «ἀπὸ ἐν μέλος εὐλαβὲς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον ἐγενήθη ἐν τῇ Πόλει καὶ ζῆ ἐκ τοῦ πλησίον τὰς στιγμὰς τῆς παρουσίας ἱστορίας τοῦ σεπτοῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως» (Β. Θ. Σ τ α υ ρ Ἰ δ ο υ, Καθ., Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθ. 1967, Πρόλογος). Τὰ λόγια αὐτὰ πού ἐγράφησαν πρὸ δεκαετίας, εὐρίσκουν καὶ σήμερον τὴν ἀπήχησίν των.

Βεβαίως, ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν ἀνδρῶν πού προσέφερε, μετὰ πολὺ πτωχὰ μέσα καὶ ἐφόδια, τόσα πολλὰ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως ὁ Μ. Γεδεών, ὁ Ξ. Σιδερίδης, ὁ Β. Μυστακίδης, ὁ Γ. Παπαδόπουλος, καὶ ἐκ τῶν Ἱερωμένων ἑνας Καλλίνικος Δελικάνης, ἑνας Ἰωακείμ Φορόπουλος, ἑνας Σάρδευς Γερμανός, ἑνας Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος. Ἀλλ' ἰδοῦ, ὅτι ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ καλεῖ πάντοτε τοὺς πεφωτισμένους, ὥστε τὸ Φανάρι νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία του κατὰ τὸν πλέον ἐπαινετικὸν τρόπον.

Ὁ Πέργης ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α »

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: † Ὁ Πατρῶν Νικόδημος
† Ὁ Ἐλασσώνος Σεβαστιανός

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κων. Γ. Μπόνης, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Ἀκαδημαϊκός. Μηθύμνης 47, Ἀθήναι 823. Τηλ. 86.49.194.

ΤΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἰωάννης Μιχαήλ, Ἀναστασάκη 3, Ζωγράφου.